

компетенції випускників ВНЗ до потреб ринку праці і точнішої взаємодії закладу з роботодавцями. Висококваліфіковані кадри є істотним елементом маркетингової стратегії розвитку польського народного господарства, в тому числі туристичної галузі.

Проблематика кадрового потенціалу в туристичному секторі стосується не тільки працевлаштованих у туристичних підприємствах, але й працівників територіального самоврядування усіх рівнів, компетенції яких стосуються розвитку місцевих і територіальних туристичних ринків..

Література

10. Boruszcak M. (red.) Uwarunkowania rozwoju turystyki w regionie, WSTiH / M. Boruszcak. – Gdańsk : Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, 2011. – 533 s.
11. Borzyszkowski J. Polityka turystyczna państwa / J. Borzyszkowski. – Koszalin: Politechnika Koszalińska, 2005. – S. 92-93.
12. Gołembski G. (red.) Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce, PWN / G. Gołembski. - Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003. – 470 s.
13. Jaworski Z. Studia turystyki i rekreacji w Polsce / Z. Jaworski. - Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczna, 2008. – 210 s.
14. Matysiak A. (red.) Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego: 2010-2020 / A. Matysiak. - Warszawa: WUW, 2009. – 131 s.
15. Nowakowska A. Cele i treści akademickiego kształcenia w dziedzinie turystyki i rekreacji / A. Nowakowska. – Kraków: AWF Kraków, 2001 (Zeszyty Naukowe nr 81). – 340 s.
16. Panasiuk A. (red.) Kadry w gospodarce turystycznej, Uniwersytet Szczeciński / A. Panasiuk. - Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2008. – 613 s.
17. Województwo pomorskie 2010, 2011. – Urząd statystyczny Gdańsk: http://www.stat.gov.pl/gdansk/69_1048_PLK_HTML.htm
18. Wiadomości turystyczne. – kwiecień, 2012: <http://www.wiadomosciturystyczne.pl/files/szkoly%20wyzsze.pdf>

УДК 332.1

**Верхоглядова Н.І.,
д.е.н., професор**
проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
Олініченко І.В.,
старший викладач кафедри «Облік і аудит»
Обласний комунальний ВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія»

РЕГІОН ЯК САМОКЕРОВАНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА

Постановка проблеми. У даний час Україна знаходиться в стані політичних та економічних перетворень. Велике значення при цьому набуває процес суверенізації регіонів. Соціально орієнтована економіка ринкового типу передбачає зростання ролі регіонів, тому що на перший план виступає задача створення сприятливих умов для життя і благополуччя їхнього населення. При цьому, не можна заперечувати інтереси держави в отриманні максимального економічного ефекту від оптимальної структури спеціалізації території, а також необхідно враховувати фактори, що сприяють багатогранному її розвитку.

В сучасних умовах науковий аналіз поняття «регіон», його точне і об'єктивне визначення є основою методично ефективного підходу до вирішення вищевказаних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед відомих вчених-регіоналістів, які займаються питаннями вивчення особливостей функціонування та розвитку регіонів, слід назвати А. Алаєва, М. Долішнього, З. Варналія, Б. Данилишина, О. Мошенця, Ю. Орловську, М. та О. Паламарчуків, І. Сазонця, О. Крайника, О. Нижник та ін. Також є економісти, які в своїх працях при вивченні різних економічних питань так чи інакше висвітлюють проблеми регіонів, або які займаються географічною регіоналістикою, а саме: В. Кулішов, С. Сонько, В. Мустафін, В. Семенов, Л. Руденко, Т. Качала, О. Кулік, Ю. Макогон та ін. Проте в роботах авторів відсутній системний підхід до визначення поняття «регіон».

Постановка завдання. Мета статті – визначити сутність та зміст поняття «регіон» як економічної категорії; систематизувати напрямки наукових доробок стосовно розуміння соціально-економічної сутності регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «регіон» походить від латинського слова «region», що у перекладі означає «країна», «край», «область». У довідкових та енциклопедичних виданнях, що мають універсальний характер, визначення регіону є занадто розпливчатым та неконкретним. Так, у Великій радянській енциклопедії регіон розглядається як велика індивідуальна територіальна одиниця (природна, економічна, політична та ін.); в Українській радянській енциклопедії визначення терміну регіон знаходимо у статті «Регіональні організації» – під регіоном розуміється територія земної кулі з характерним комплексом ознак; у Великому тлумачному словнику сучасної української мови регіон визначається як територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших одиниць специфічними ознаками (географічними, геологічними, етнографічними, економічними).

У наукових працях поняття «регіон» має також різне змістове наповнення. Відомий економіст, фахівець з питань регіональної політики М. Некрасов розуміє під регіоном «велику частину території країни з відносно однорідними природними умовами, характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з наявною і перспективною соціальною інфраструктурою» [10].

Географ А. Алаєв розуміє регіон як територію, яка за сукупністю елементів, що її насичують, відрізняється від інших територій і характеризується єдністю, взаємопов'язаністю елементів, що її складають, цілісністю [1].

І. Арженовський розглядає регіон як «частину території країни, що виділилася у процесі суспільного поділу праці, характеризується спеціалізацією на виробництві тих чи інших товарів і послуг, спільністю і специфічним відносно інших територій характером відтворювального процесу, комплексністю і цілісністю господарства, наявністю відповідних органів управління».

В. Воротін та Я. Жаліло характеризують регіон як територіально-спеціалізовану, адміністративно окреслену частину економіки країни, що характеризується єдністю та цілісністю відтворювальних процесів і управління [2].

Науковець-економіст О. Гранберг переконаний, що «регіоном може називатись територія, яка характеризується певною цілісністю, взаємопов'язаністю її складових і відрізняється від інших територій специфічними ознаками».

В. Долятовський пропонує розглядати регіон як «територіально-економічний комплекс, що має обмежені внутрішні ресурси, власну структуру виробництва та певні потреби у зв'язках із зовнішнім середовищем».

Відомий український регіоналіст В.Керецман вважає, що регіоном є певна територія в межах однієї чи декількох держав, яка є однорідною за певними критеріями (економічними, демографічними, екологічними, етнічними, соціальними, культурними) і за цими критеріями відрізняється від інших територій [4].

О. Коротич зазначає, що регіон – це великий соціально-економічний територіальний простір, що має певні особливості, за якими він відрізняється від інших територіальних комплексів [6].

Цілком слушною є позиція В. Лексіна і О. Швецова з приводу співвіднесеності визначень «території» та «регіональної системи». В аналізі дихотомії «територія – регіональна система» вони зосереджують увагу на стратегічних ресурсах держави, що мають певну просторову орієнтацію. «Територією ми називаємо відповідну частину соціального (насамперед населення), природного (зокрема природно-ресурсного й екологічного), економічного, інфраструктурного, культурно-історичного та, зрештою, просторового потенціалу держави, що перебуває в юрисдикції субфедеральних і місцевих (муніципальних) органів влади» [8].

У трактуванні поняття регіону Ю. Орловською переважає системний підхід. Вона стверджує, що «визначення потребує більш широкого підходу – не тільки з точки зору відтворення та управління економічною підсистемою, але й з урахуванням інших підсистем регіону. Незважаючи на те, що класифікацій цих підсистем існує багато загальним є сприйняття соціально-економічної системи регіону як цілісності та взаємозалежності екологічної підсистеми, матеріального середовища, створеного людиною (економічної підсистеми), а також соціуму».

В.А. Поповкін вважає, що парадигма регіональної цілісності повинна будуватися на «теоретико-філософському прийнятті концепції єдиної географії» - об'єктивного взаємозв'язку природних, соціальних та економічних процесів і явищ, що існують у певному територіальному ареалі. Прийняття такої концепції, зауважує В.А. Поповкін, означає згоду з тим, що існують "закони, єдині для природи і суспільства". Вчений виходив з того, що у будь-якому виробництві бере участь людина. Від природних та економічних умов залежить як життя людини, так і самопочуття суспільства. Водночас, суспільство підкоряє своїм потребам економіку, керує в цій сфері структурно-динамічними процесами. Природне середовище зумовлює життя суспільства. Водночас природа відчуває вплив людини, насамперед її господарської діяльності. На основі таких міркувань В.А. Поповкін приходять до висновку про те, що

регіон становить цілісність власне природного середовища, матеріального, середовища, створеного людиною, і соціуму, а також, що «різні типи регіонів формуються та існують завдяки певним типам взаємозв'язків між цими трьома середовищами». Тобто регіони – це «специфічні триєдності» [11].

Категорія “регіон”, на думку В. Афанасьєва, уживається щодо будь-якої території, яка може мати різні розміри – від невеликого району у великому місті до значних частин усередині континентів [12, с. 209].

Під “регіоном”, – вважає Ф. Кожурін, – розуміють певну частину народногосподарського комплексу країни, межі якої визначені відповідним адміністративним поділом держави: край, область, місто. Однак при дослідженні “регіону” як об’єкта управління слід розглядати його складові – економіко-географічну структуру, виробничо-технологічну, соціально-демографічну і структуру обслуговування [7, с. 5].

У теорії управління регіон – це економіко-адміністративно-управлінське територіальне утворення, найбільша адміністративно-територіальна одиниця субнаціонального рівня, що має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет [13, с. 31].

П. Шмідт-Егнер розглядає регіони у “вертикальному” та “горизонтальному” розрізах. У “горизонтальному розрізі” регіони поділяються на “простір дій” та “діючу одиницю”. У першому випадку виокремлюються структурні, адміністративні й ідентичні регіони, що різняться між собою центром управління: “зсередини” – ідентичні регіони, “ззовні” – структурні регіони, одночасно “зсередини” та “ззовні” – адміністративні регіони. Регіон як “простір дій” вирізняється насамперед адміністративними, соціально-економічними та культурними особливостями. Водночас “діюча одиниця” визначається насамперед рівнем автономії в політичній та юридичній сферах. Існування регіону як “діючої одиниці” передбачає обов’язкову наявність простору дій. У “вертикальному розрізі” регіони поділяються на субнаціональні, транснаціональні та міжнародні [14, с. 74].

Тобто, у сучасних наукових джерелах під поняттям регіон розуміються різноманітні просторові системи різних масштабів – від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць, і дискусії стосовно розуміння суті регіону як наукової категорії тривають, активізуючись в останні роки. В межах доктрини європейського інтегрального федералізму регіон визначається як “надтермін”, що характеризується такими ознаками як спільна територія, спільне населення, спільна історія, спільність природних умов, спільність проблем, які вирішуються.

Пошуки універсального визначення поняття регіон ускладнюються тим, що в Україні конституційне поняття регіон є базовою адміністративно-територіальною одиницею згідно з Конституцією України є “область”. Сьогодні в українському законодавстві, зокрема, в Концепції державної регіональної політики та Законі України “Про стимулювання розвитку регіонів”, під регіоном розуміють території АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Тому саме в такому значенні термін “регіон” набув поширення у соціально-культурній практиці та наукових дослідженнях [3; 5].

У сучасних наукових джерелах під поняттям регіон розуміються різноманітні просторові системи різних масштабів – від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць, і дискусії стосовно розуміння суті регіону як наукової категорії тривають, активізуючись в останні роки. В межах доктрини європейського інтегрального федералізму регіон визначається як “надтермін”, що характеризується такими ознаками як спільна територія, спільне населення, спільна історія, спільність природних умов, спільність проблем, які вирішуються.

У залежності до існуючих адміністративно-територіальних одиниць, можна виділити такі види регіонів.

1. Регіон – це адміністративна одиниця субнаціонального рівня, яка має чітко визначені кордони, знаходиться в ієрархічній системі державного управління, на неї поширюється дія одного кола нормативно-правових актів. Під це визначення підпадають області України, Автономна Республіка Крим.

2. Регіон – це неадміністративна територіальна одиниця субнаціонального рівня. Мова йде про кілька областей, наприклад, Карпатський регіон, який, на думку більшості регіоналістів, об’єднує Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області. Різновидом такого регіону може бути регіон, який включає частини адміністративно-територіальних одиниць, наприклад, регіон гірських Карпат, який об’єднував би гірські населені пункти вказаних областей, які підпадають під дію закону “Про статус гірських населених пунктів”. В такому розумінні регіон також має чітко визначені територіальні межі, але його кордони не співпадають з кордонами адміністративно-територіальних одиниць (областей та районів).

3. Регіон – це територія, на якій реалізується (чи може бути реалізована) певна програма. Такий регіон має досить не чіткі характеристики, в тому числі територіальні, як правило, вказується тільки на його центр, а кордони можуть бути розмиті. Такий регіон існує в багатьох адміністративно-правових системах, а управління здійснюється в неадміністративних формах. Наприклад, рекреаційний регіон Українських Карпат.

4. Регіон, частина якого знаходиться за межами території, а отже і юрисдикції України (так звані єврорегіони).

Поліваріантність поняття “регіон” обумовила різноманітність підходів до їх класифікації. Однак, найприйнятнішою вважається класифікація, побудована за такими ознаками: рівнем економічного

розвитку, наявним станом фінансів, соціального та природного середовища; географічними та природними характеристиками.

Перша класифікаційна ознака – рівень економічного розвитку – обумовлює поділ регіонів на високорозвинені регіони; регіони, що формуються та розвиваються; слаборозвинені регіони.

Друга класифікаційна ознака – наявний стан фінансів, соціального та природного середовища – конкретизується через такі показники: розвиненість ринкових відносин; кризовий стан у певній сфері господарства регіону; депресія усього господарського комплексу, окремих галузей чи сфер життя населення.

Третя класифікаційна ознака – географічні та природні особливості – обумовлює поділ регіонів на: традиційно відсталі; депресивні; традиційно розвинені (індустріальні, індустріально-аграрні, аграрні, сировинні); регіони, що мають ресурси загальнодержавного значення або програмно розвиваються.

Разом з тим, необхідно зазначити, що незалежно від різноманітності видів регіонів та їх класифікації, усі названі підсистеми у своєму розвитку повинні підпорядковуватися єдиній меті – задоволенню матеріальних і духовних потреб населення регіону при збереженні природного середовища.

Учені визнають, що єдиного визначення регіону і економічних процесів, що протікають в ньому, не існує. Важко не погодитись з думкою Е. Айзмана, який стверджує, що «ієрархію регіонів визначає тільки наукова проблема. Регіон детермінований тим питанням, вивчення якого ми займаємося ... варто нам тільки заглибитися в чисто просторове теоретизування і дефініція "регіон" зникає». Таким чином, підхід до вивчення регіону і, відповідно, регіональної економіки залежить від специфіки дослідження, яким займаються фахівці.

На думку А.І. Гаврилова регіон як соціально-економічна система «може бути представлений сукупністю п'яти основних підсистем, до яких відносяться: системоутворююча база, системообслуговуючий комплекс, екологія, населення, інфраструктура ринку».

У сучасній економічній науці найбільше розповсюдження отримали чотири парадигми регіону: регіон-квазідержава, регіон-квазікорпорація, регіон-ринок (ринковий ареал), регіон-соціум [9].

Регіон як квазідержава представляє собою відносно відокремлену систему держави та національної економіки. У багатьох державах регіони акумулюють все більше функцій і фінансових ресурсів, що раніше належали «центру» (процеси децентралізації та федералізації).

Регіон як квазікорпорація являє собою значний суб'єкт власності (регіональної та муніципальної) та економічної діяльності. У цій якості регіони стають учасниками конкурентної боротьби на ринках товарів, послуг, капіталу (прикладом може слугувати захист «торгової марки» місцевих продуктів, змагання за більш високий регіональний інвестиційний рейтинг).

Підхід до регіону як до ринку, що має певні кордони, акцентує увагу на загальних умовах економічної діяльності та особливостях регіональних ринків різних товарів і послуг, праці, кредитно-фінансових ресурсів, цінних паперів, інформації, знання тощо.

Підхід до регіону як до соціуму висуває на передній план відтворення суспільного життя (населення і трудових ресурсів, освіти та охорони здоров'я, культури, навколишнього середовища) та розвиток системи розселення.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на нашу думку, прослідковується наступна ієрархія характеристик при визначенні поняття «регіон»:

- 1) природно-географічні;
- 2) демографічні;
- 3) економічні (спільність народногосподарських завдань, особливості виробництва (власні регіональні умови відтворення валового суспільного продукту, основні фонди, формування доходів населення та їх товарного забезпечення, джерела капіталовкладень та витрат на утримання невиробничої сфери, спеціалізоване господарство, його комплексність, тісні внутрішньорайонні й міжрайонні економічні зв'язки, відносна повнота та замкненість виробничих циклів);
- 4) функціональні;
- 5) інфраструктурні;
- 6) адміністративні;
- 7) політичні;
- 8) соціологічні;
- 9) історично-культурні.

Підсумовуючи усе вищесказане, можна дати таке визначення категорії «регіон» – це відособлена частина території, що володіє цілісністю і єдністю земель, що до неї входять, своєрідним економіко-географічним положенням, особливістю природно-кліматичних ресурсів, самобутністю національно-культурної спадщини, що виникла під впливом певних історичних процесів; характеризується наявністю самостійного в своєму розвитку виробничого і науково-технічного потенціалу, сформованої адміністративно-політичною системою управління, з властивою тільки цієї території соціальною інфраструктурою, яка сприяє підвищенню добробуту населення; а також прагне

до виконання спільних завдань в області економічного розвитку країни. Тому досягнення окремого регіону в різних сферах діяльності відіграють важливу роль для держави в цілому, в тому числі й у галузі національної та економічної безпеки, забезпечення яких є головним пріоритетом України.

Література

1. Алаев А.Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Алаев А.Б. – М. : Мысль, 1983. – 348 с.
2. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / [за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла]; Нац. ін-т стратег. досліджень. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
3. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року № 2850-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 51. – ст. 548
4. Керецман В.Ю. Регіональний моніторинг як інформаційно-аналітична база державного регулювання розвитку регіонів / В.Ю. Керецман // Статистика України. – 2004. – №4. – С. 23-28
5. Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України від 25 травня 2001 року № 341/2001 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>
6. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком країни: визначення основних понять / О.Б. Коротич // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 2. – С. 57-61
7. Кожурин Ф.Д. Совершенствование регионального управления / Ф. Кожурин. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
8. Лексин В.Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Лескин, А. Швецов. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 368 с.
9. Лексин И.В. Территориальное устройство государства: Попытка реализации системной методологии анализа / И.В. Лескин // Российский экономический журнал. – 2003. – № 1. – С. 3-9.
10. Некрасов Н.Н. Региональная экономика / Н.Н. Некрасов. – М. : Экономика, 1978. – 382 с.
11. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В.А. Поповкін. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 16.
12. Приоритеты управления региональным развитием / [Афанасьев В.Я., Быстрыков И.К. и др.]. – М. : Луч, 2001. – 256 с.
13. Черленяк І. Регіоналізація як системний чинник реформування суспільно- управлінської системи [Електронний ресурс] / І. Черленяк, М. Кляп // Регіональні студії. – Вип.1. – Режим доступу: www.uzhgorod.iatp.org.ua/ipard/studii.htm
14. Shmitt-Egner P. Handbuch der Europäischen Regionalorganisationen / P. Shmitt-Egner. – Baden-Baden : Nomos Verlagsgesellschaft, 1999. – P. 73-75

УДК 338.48-2(477.52)

Ілляшенко С.М.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри маркетингу та УІД
Білан М.І.
Сумський державний університет

АНАЛІЗ ПРОФІЛЮ ТИПОВИХ СПОЖИВАЧІВ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ СУМЩИНИ

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних завдань економічної політики держави є ліквідація диспропорцій соціально-економічного розвитку її регіонів. Це ініціює активний пошук і обґрунтування найбільш сприятливих напрямків їх розвитку. Як свідчить світовий досвід, одним з таких напрямів є розвиток індустрії туризму, переважно тих його видів, які користуються зростаючим попитом, зокрема, екологічного, сільського, маршрутно-пізнавального тощо.

Не залишається осторонь від цих процесів і Сумська область України, що не є традиційним регіоном для туризму. На сьогоднішній день активно почала реалізуватися програма розвитку туризму на Сумщині. Відповідно до неї у 2012 р. на розвиток туристичних послуг було виділено 497 тис. грн. Метою програми є створення гідних умов для ведення туризму в Сумській області, адже на її території є багато унікальних природно-екологічних місць, а історико-культурна спадщина нараховує близько 1500 історичних пам'яток, 780 археологічних, 373 архітектурних та близько 80 пам'ятників монументального мистецтва, які можуть зацікавити як вітчизняних, так і зарубіжних туристів [10].